

Yaponiyanın ASEAN ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrinə dair

Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrindən biri olan Yaponiya İkinci Dünya müharibəsindən sonra qısa zaman ərzində nəinki regionun, eləcə də dünyanın ABŞ-dan sonra güclü iqtisadi potensialı olan qüdrətli dövlətinə çevrildi. Hal-hazırda dünyanın inkişaf etmiş ölkəsi kimi Yaponiya bir sıra ölkələrə iqtisadi yardımlar edir, kreditlər verir. Müharibədən sonrakı dövrdə Jənub-Şərqi Asiya Yaponiyanın başlıca iqtisadi və siyasi fəaliliyyət məkanı idi. Yaponiyanın ikinci iqtisadi glkəyə çevrilməsi və onun xarici siyasətindəki dəyişikliklər Jənub-Şərqi Asiyada regiondaxili proseslərə öz təsirini göstərdi. Yaponiyanın Jənub-Şərqi Asiya ölkələrinə qarşı siyasətinin formalaşmasına həlledici təsir göstərən amillərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- regionun Yaponiya və ABŞ üçün artmaqda olan siyasi və strateji əhəmiyyəti;
- heç kimdən asılı olmayan kurs aparan, SSRİ və digər sosialist ölkələri ilə əməkdaşlıq etməyə hazır olan üç dövlətin yaranması;
- ABŞ-ın regional strategiyası, «Kampuçiya problemi» və sosialist dünyası ilə sərt və güj qarşıdurmasından fəal şəkildə istifadə etmək;
- Çinin regionda beynəlxalq münasibətlərə təsir göstərməsi və onun xarici siyasətində yaranan yeni elementlər.

Yaponiyanın regionda iqtisadi fəaliyyətinin gözə çarpan dərəcədə artmasının təkcə kəmiyyətcə deyil, həm də keyfiyyət parametrləri, regionda və xüsusilə də ASEAN ölkələrində gedən sosial-siyasi proseslərdə Yaponiyanın fəallığını göstərmək olar. **ASEAN (Association of South East Asian Nations – Sənub-Şərqi Asiya ölkələrinin Assosiasiyası)** 1967-ci il avqustun 7-8-də Tailandın paytaxtı Banqkok şəhərində 6 dövlətin (İndoneziya, Malayziya, Filippin, Sinqapur, Tailand və o zaman mövcud olan Jənubi Vyetnamın) xarici işlər nazirlərinin konfransında Sənub-Şərqi Asiya ölkələri arasında əməkdaşlığı daha da genişləndirmək məqsədilə yaradılmış regional siyasi-iqtisadi təşkilatdır.

1984-jü ildə Böyük Britaniya müstəmləkəsindən azad olan Bruney sultanlığı, 1995-ji ildə Vyetnam, 1997-ji ildə təşkilatın 30 illik yubileyində Laos və Myanma (Birma) 1999-cu ildə isə Kamboca təşkilatın tam hüquqlu üzvləri oldular.

Təşkilatın əsas prinsipləri və məqsədləri 1976-jı ildə ASEAN dövlət başçılarının İndoneziyanın Bali adasında imzaladıqları «Sənub-Şərqi Asiyada sülh və əməkdaşlıq haqqında müqavilə»də və «Razılıq Bəyannaməsi»ndə öz əksini tapmışdır. Bu prinsiplərə aiddir:

- üzv ölkələr arasında sosial, iqtisadi və mədəni sahələrdə əməkdaşlığı inkişaf etdirmək;
- Sənub-Şərqi Asiyada sülh və təhlükəsizliyin yaranmasını təmin etmək.

ASEAN –Asiya-Sakit okean regionunda iqtisadi-tijarət, siyasi və müdafiə məsələlərində böyük nüfuza malikdir. Bu təşkiat daha çox məsləhətləşmələrə, məsələlərə ümumi yanaşmaya və qarşılıqlı əməkdaşlığa üstünlük verir.

Dünya bazarında satılan bəzi malların böyük hissəsi ASEAN ölkələrin payına düşür: -kauçuk – 80 % ; -manila ağaj kötükləri – 90 %; -qiymətli ağaj növləri – 75 % ; - qalay – 67 %; -kokos qozu – 65 %; - xurma yağı – 60 % və s. XX əsrin son rübündə ASEAN ölkələrində iqtisadi artım yüksəlmişdi. Bu dövrdə illik artım Filippində 5,7 dəfə, İndoneziyada 10,4 dəfə, Malaziyada 11,3 dəfə, Tailandda 14,4 dəfə, Sinqapurda isə 21 dəfə artmışdı.ⁱ 80-ji illərin əvvəllərində ASEAN ölkələri 10 böyük kapitalist ölkələri arasında ÜMM-nin həcminə görə 9-cu (218 mlrd. dollar), ixracat həcminə görə 8-ci, itxalatın həcminə görə isə 7-ci yerdə idi.ⁱⁱ

ASEAN ölkələri Yaponiya üçün dünyanın digər inkişaf etmiş regionları ilə müqayisə olunmayacaq regiondur. 70-ji illərdən başlayaraq Yaponiya ASEAN ölkələri ilə iqtisadi əməkdaşlığı genişləndirmək və iqtisadi-tijarət əlaqələri qurmaq istiqamətində bir sıra tədbirlər görmüşdür. Yaponiya İnkişafa Rəsmi Şəkildə Yardım (İRY) proqramı vasitəsilə etdiyi yardımın 40 % -ni ASEAN ölkələrinə etmişdir. ASEAN üzvləri də öz ölkələrində yapon investisiyalarının tətbiq edilməsi ilə xarici yardımlarının və texnologiyalarının 40 % -ni məhz Yaponiyadan almışdır.

Hələ 70-ci illərin əvvəllərində Yaponiya ticarət əlaqələrinin inkişafında ABŞ-dan sonra daha çox ASEAN ölkələrinə xüsusi əhəmiyyət verirdi. Çünki Cənub –Şərqi Asiyanı əhatə edən ASEAN məhz Yapon malları üçün mühüm ticarət bazası idi.ⁱⁱⁱ Bu ölkələrin xarici iqtisadi əlaqələrinə görə hətta bəzi məqamlarda Yaponiya ABŞ-ı da qabaqlayırdı. Artıq 80-ci illərdə Yaponiya ASEAN ilə iqtisadi münasibətli olan ölkələr içərisində ilk yeri tuturdu. 1986-cı ildə ASEAN ölkələrinin Yaponiya ilə ticarəti ümumi ticarətin 23,7 % -ni təşkil etmişdi.

ASEAN ölkələrindən Yaponiyaya mineral yanacaq, dəmir məmulatları, təbii xammal (təbii kauçuk və s.), yanacaq və b. məhsullar idxal edilirdi. Məsələn, Yaponiya Malaziyadan titan, təbii kauçuk, təbii qaz, İndoneziyadan təbii qaz, nikel, boksit, Tailandan təbii kauçuk, Filippindən nikel, Bruneydən təbii qaz idxal edir. Bunlardan başqa, Yaponiya İndoneziya, Malaziya və Bruneydən neft itxal edir.

Bütün bunlarla yanaşı, Yaponiya-ASEAN münasibətləri eyni zamanda qarşılıq maraqların olmasına baxmayaraq, olduqca çətin və qarşıdurmalarla, aralıq narazılıqlarla müşahidə olunmuşdur.

Yaponiyanın ASEAN ölkələri ilə yaxınlaşmaqda əsas məqsədlərindən birini – gələcəkdə Sakitokean hövzəsinin dünya siyasətində əsas bölgəyə çevriləcəyi zamanı Yaponiyanın bu regionda mövqeyinin və rolunun güclənməsini təmin etmək təşkil edir. Yaponiya dünyada maliyyə mərkəzlərindən biri olmaqla, həm də «Siyasi mərkəz»lərdən birinə çevrilmək istəyir. Bu istiqamətdə Yaponiyanın xarici siyasətində əsas istiqamətlərdən birini məhz inkişaf etməkdə olan ölkələrə, o cümlədən ASEAN ölkələrinə onların inkişafı üçün iqtisadi-maliyyə yardımının göstərilməsi, Sakit okean regionunda inteqrasiyanı gücləndirməkdir. Bu siyasətin reallaşdırılmasında ASEAN mühüm rola və əhəmiyyətə malik təşkilatdır.

Rəsmi Tokionun təkmilləşdirilmiş, kompleks təhlükəsizlik konsepsiya-sında ASEAN ölkələrində iqtisadi inkişaf, eyni zamanda milli və regional təhlükəsizliyin təmin olunması əks olunmuşdur. Bu proqramın əsasını müxtəlif sahələrdə iqtisadi

yardım proqramları və layihələri təşkil edir. Burada qabaqcadan illik ticarətin inkişafı, investisiya qoyuluşu və maliyyə yardımı, hətta fəvqəladə hallar zamanında yardımlar nəzərdə tutulur. Bu gün ASEAN ölkələri Yaponiya üçün əvəzolunmaz ticari tərəfdaşdırlar. Yaponiya da öz növbəsində bu əməkdaşlıqdan maksimum dərəcədə yararlanmağa çalışır.

Yaponiya hələ 70-ji illərin sonunda ASEAN ölkələri ilə münasibətlərin inkişafına diqqət yetirirdi. Yaponiyanın ASEAN təşkilatının yaradıcıları olan ölkələrlə əlaqələri artmağa başladı. Yaponiyanın hökumət nümayəndələri bəyan etdilər ki, «Yaponiya əsas diqqəti ASEAN ölkələri ilə sosial-iqtisadi və siyasi sabitliyi qorumağa yönəldəjəkdir ki, bundan da Yaponiyanın regional təhlükəsizliyi asılı idi.^{iv}

1980-ci ilin 21-23 mayında Tokioda IV Yaponiya-ASEAN forumu keçirildi.^v Bu forumdan sonra Yaponiya Baş naziri D.Sudzukinin ASEAN ölkələrinə ilk səfəri baş tutmuşdur. O, sübut etməyə çalışırdı ki, Yaponiya çoxlu silahlara malik olsa da, güclü hərbi dövlətə çevrilməyə çalışmayacaq. Yaponiya ASEAN ölkələrində öz təsirini artırmaq üçün onların bəzi tələbləri-ni yerinə yetirdi. Yaponiya ASEAN ölkələrinin tibb və kənd təsərrüfatı sahəsi üçün mütəxəsislər hazırlamaq məqsədilə 100 milyon dollar vəsait ayırmışdı.^{vi} Yaponiya nümayəndələri bildirirdilər ki, ASEAN ölkələrinə xırda və orta müəssisələrin inkişafı üçün yardım etmək, emalediji və dağ-mədən sənayesinə kapital qoyuluşunu artırmaq və bu ölkələrdə kənd təsərrüfatı məhsullarının inkişafı üçün müəyyən vəsait ayırmaq istəyirlər.

XX əsrin son rübündə Yaponiyada ASEAN ölkələrinə iqtisadi köməyin yeni və daha injə yanaşma metodu işlənib hazırlandı. Getdikjə Yaponiya dünyanın kreditor dövlətinə çevrildi. Yaponiyanın ASEAN ölkələrinə iqtisadi kömək etməsində məqsəd həm öz təhlükəsizliyini qorumaq, həm də ASEAN ölkələrində sosial təminatı yaxşılaşdırmaq və bu ölkələrin sənaye strukturunu yenidən qurmaq idi. Yaponiya ASEAN ölkələrinə yardım etməklə həm də onların dünya bazarında Yaponiyanın rəqibinə çevrilməsinin qarşısını alırdı. 1981-ji ildə Yaponiya ASEAN ölkələrinə ixrajdan 27%, idxaldan isə 24 % gəlir

əldə etmişdi.^{vii} 1982-ci ildə isə Tailanda idxaldan 22,7%, Filippinə idxaldan 19,1%, İndoneziyaya idxaldan 33,5%, Malaziyaya idxaldan 24,4%, Sinqapura idxaldan 17,8 % gəlir əldə edilmişdi.^{viii}

Jənub-Şərqi Asiyada regional iştirakın yapon konsepsiyası bir neçə mərhələdən keçmişdir. ASEAN ölkələri ilə əməkdaşlığın inkişafına D.Sudzuki hökumətinin xarici siyasət proqramı, sonra isə Nakasonenin siyasəti güclü təsir göstərmişdir. Yaponiya-ASEAN münasibətlərinin 80-ji illər mərhələsinədəki inkişafı köhnə prinsiplərin və yeni məqsədlərin əlaqələndirilməsi ilə həyata keçirilirdi. Əvvəllər olduğu kimi, əsas məqsəd iqtisadi sahədə əməkdaşlığa yönəlmişdi. ASEAN ölkələri ilə münasibətlərdə ABŞ ilə funksiyaların bölüşdürülməsində Yaponiya əvvəlki kimi özü üçün sərfəli iqtisadi sferanı güdürdü. Eyni zamanda, Yaponiyanın Jənub-Şərqi Asiyadakı iqtisadi və sosial-siyasi proseslərdəki kəskin siyasi mövqeyi artmağa başladı. Yaponiyanın ASEAN ölkələrində iqtisadi bazalarının möhkəmləndirilməsindəki rolu onların Yaponiyadan siyasi, iqtisadi və texnologiya asılılığını artırdı.

Yaponiya siyasi dairələri nəzərə alırdılar ki, ABŞ üçün ABŞ-Yaponiya-ASEAN üçbujağının daxili strateji və iqtisadi tərəfdaşlıq mexanizmi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Lakin ASEAN ölkələrinin belə əməkdaşlığa müxtəlif səbəblərdən indiki mərhələdə maraqları mümkün deyil. ASEAN ölkələri bu məqsədə mərhələ-mərhələ, əvvəlcə iqtisadi, elmi-texniki əməkdaşlıq məsələlərini həll etməklə çatmağa jan atırdılar. Strateji tərəfdaşlıq isə iqtisadi və siyasi infrastruktura yaradıldıqdan sonra gəlirdi. Belə infrastrukturanın yaradılmasında Yaponiyanın rolu həlledici idi. Bu strategiya çərçivəsində Yaponiya regional əməkdaşlıq sahəsində fəaliyyətə başlayır, o jümlədən ASEAN ölkələrinə milli-texniki kadrların hazırlanmasında köməklik göstərir. Bu məsələ 1985-ci ilin iyun ayında keçirilən Yaponiya-ASEAN forumunun əsas mövzusunı təşkil etmişdi.

Yaponiya «Sakit okean əməkdaşlığı» konsepsiyasında yeni, özü üçün ASEAN ölkələri ilə əməkdaşlıq meydanı tapmış oldu. O, bu konsepsiyanı yerinə yetirmək üçün ASEAN ölkələri ilə dialoqu fəallaşdırdı. ASEAN ölkələrində Yaponiyanın iştirakı ilə texniki kadrların hazırlanmasına diqqət yetirilirdi. Yaponiyadan təmir

materiallarından əlavə siyasi fəallıq və həmçinin, yeni ideyaların ötürülməsi və ASEAN ölkələrinə fəal mənəvi-siyasi təsir tələb olunurdu.^{ix} Regional tərəfdaşlığın yeni ideyasına Nakasone hökuməti tərəfindən elan olunmuş «XXI əsr üçün dostluq proqramı»nı misal göstərmək olar. Bu proqrama görə, Yaponiyaya ASEAN ölkələrindən «yapon həyat tərzii» ilə tanış olmaq üçün yeniyetmə oğlan və qız dəvət olunacaqdı.^x

Yaponiyanın ASEAN ölkələri ilə münasibətlərinin dinamik inkişafı fonunda ABŞ tərəfindən Yaponiyanın regional strategiyaya cəlb olunması çox jüzi xarakter daşıyırdı. Jənub-Şərqi Asiyada yapon diplomatiyasının mühüm vəzifəsi ASEAN və üç Hind-Çin ölkəsi arasında «əlaqələndiriji» funksiyasını daimiliyinə nail olunması idi. ABŞ-ın kəskin qarşdurma strategiyasına keçməindən sonra Yaponiya ASEAN ölkələrinin siyasi Bəyannamələrində Jənub-Şərqi Asiyanı sülh və bitərəflik ərazisi olduğunu elan edən yapon siyasi dairələri, eyni zamanda bu konsepsiyanı nəinki real şəkildə həyata keçirilməsini, hətta onun ASEAN ölkələri üçün praktiki əhəmiyyətini hər bir vəjhə azaltmağa çalışırdılar. Yaponiya-ASEAN siyasi əməkdaşlığında əgər əvvəllər antivyetnam meylləri görünürdüsə, sonralar Yaponiya Vyetnama qarşı iqtisadi siyasətini bir qədər yumşaltdı. 1985-ji il üçün Yaponiya ilə Vyetnam arasındakı ticarətin həjmi artdı və 213,8 milyon dollara çatdı.^{xi} Lakin yenə də Vyetnamla siyasi əlaqələr yox idi, yapon diplomatiyası Vyetnama düşmən mövqeyini saxlayırdı.

XX əsrin sonlarında beynəlxalq əlaqələrin inkişafında iki əsas tendensiya müşahidə olunur. Bir tərəfdən millətlərin dövlət suverenliyinin möhkəmləndirilməsində səylər artır, digər tərəfdən böyük sürətlə iqtisadi qloballaşma və regionlaşma inkişaf edir və dövlətlərin funksiyaları azalır. Müasir dünyamızı təşkil edən strukturların bir-birindən daha da asılılığı güclənir. Lakin buna baxmayaraq, güc və hərbi faktorlar hələ də vacib rol oynamaqda davam edir. Xüsusilə, bu faktorlar terrorizmlə mübarizədə özünü açıq şəkildə göstərir. Bununla yanaşı, iqtisadi və elmi-texniki faktorların inkişafı, beynəlxalq ticari əlaqələrin stimullaşmasında əmək bölgüsü dərinləşir. Bu proseslər planetimizin ən böyük regionu olan Asiya-Sakit okean regionundan da yan keçmirdi. 1997-ji ilin

dekabrında ASEAN ölkələri+3 (Yaponiya, Çin Xalq Respublikası və Koreya Respublikası) çərçivəsində toplantı keçirilmiş-dir. Bu toplantının keçirilməsində məqsəd Uzaq Şərqi və Jənub-Şərqi Asiyada Avropa İttifaqına bənzər İttifaqını yaradılması idi.^{xii}

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Yaponiya Cənub-Şərqi Asiya ölkələri ilə iqtisadi-siyasi əməkdaşlığını müxtəlif təşkilatlar vasitəsilə genişləndirməyə can atmışdır. Bu əməkdaşlıq ASEAN çərçivəsində, Asiya-Sakit okean İqtisadi Şurası, Asiya-Sakit okean İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı və s. çərçivəsində möhkəmlənmiş və inkişaf etmişdir.

РЕЗЮМЕ

В статье исследуются взаимоотношения Японии с государствами АСЕАН после 70-х гг. XX века. Здесь речь идет об основных направлениях политических и экономических отношений Японии с государствами Юго-Восточной Азии, в том числе со странами, входившие в АСЕАН.

Resume

Political and economical attitudes of with ASEAN countries of the Japon have been reflected in the article. These attitudes develop on line rise in seventh years of XX centuries.

ⁱ Самойленко В.В. «АСЕАН, Политика и экономика». М, 1982. стр. 105

ⁱⁱ Economic, political and security issues in Southeast Asia in the 1980's; Berkley 1982. p. 47

ⁱⁱⁱ Игнатушенко С.К. Проблемы экономических отношений Японии с развивающимися странами. М., 1979. с.132.

^{iv} Япония наших дней., . М.,Наука, 1983, с.186

^v www. mofa of Japan.gov.com (Yaponiyanın Xarici İşlər Nazirliyinin rəsmi saytı)

6 Япония наших дней., с.187

7. Алиев Р.Ш. Внешняя политика Японии в 70-х – начале 80-х годов. (Теория и практика). М. 1986, с.232

8 Правящие круги Японии: механизм господства. М.,Наука,1984, с.211

9 Международные отношения в Юго-Восточной Азии на современном этапе (80-е годы) М., 1988, с.109

10 Йеня орада., с. 109-110

11 Йеня орада., с.111

12 Tadahiro Abe. Foreign policy of Japan Khazar University Press. 2007, p. 105-111

Çap edilib: Yaponiyanın ASEAN ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrinə dair. - /»Bakı Dövlət Universitetinin 90 illik yubileyi münasibətilə tarix fakültəsi əməkdaşlarının elmi-praktik konfransının materialları»/. Bakı, 2009, s. 364-370